

E-EVIDENCES IN THE COMMERCIAL JUSTICE: THE PROBLEMS OF FORMALIZATION
Prisyazhnik A. A., Evseyev A. P.

The nature and specifics of the e-evidences in the commercial justice are investigated. The legislation in the field of business law is analyzed from the e-evidences point of view.

Key words: e-evidences, commercial justice, e-documents movement, permissibility of evidences, court's practice.

Надійшла до редакції 19.09.2011 р.

УДК 346.2

Н. В. Никитченко, канд. юрид. наук, доцент
*Інститут економіко-правових
досліджень НАН України, м. Київ*

ВИЗНАННЯ ПРАВА ЯК СПОСІБ ЗАХИСТУ ПРАВ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Відповідно до ст. 20 Господарського кодексу України (далі – ГК України) держава забезпечує захист прав і законних інтересів суб'єктів господарювання та споживачів. Кожний господарюючий суб'єкт має право на захист своїх прав і законних інтересів. Одним із способів такого правового захисту є визнання наявності або відсутності прав [6, ст. 20].

Проблема правового захисту суб'єктів господарювання досліджувалася у наукових працях таких відомих вітчизняних та зарубіжних науковців: В. К. Мамотова, А. Г. Бобкової, Г. Л. Знаменського, І. В. Голованя, О. В. Олейнік, І. Г. Побірченка, Н. О. Саниахметової. Проте, незважаючи на численні наукові дослідження, питання застосування суб'єктами

господарювання інструментів захисту своїх прав та інтересів не є досконалим і потребує подальшого вивчення.

Метою статті є дослідження правового регулювання такого способу захисту прав і законних інтересів суб'єктів господарювання як визнання наявності або відсутності прав, а також на основі аналізу судової практики обґрунтування пропозицій, які сприятимуть удосконаленню чинного законодавства України.

Одним із універсальних способів захисту права є визнання права. Розглянемо цей спосіб захисту права з урахуванням його сучасної правової регламентації, існуючих в доктрині думок та специфіки господарсько-правового регулювання.

За загальним правилом зміст визнання права полягає в підтвердженні існування певного права. Т.Є. Абова відмічає, що цей спосіб захисту є належним інструментом у випадках, коли необхідно зняти сумніви в належності права даному підприємству або визнати відсутність такого в його контрагента [2, с. 121].

Формулювання «про визнання права» допускає можливість пред'явлення позовів не тільки суто про визнання права, а й про визнання обов'язків другої сторони, визнання відповідача таким, що втратив право, визнання припинення обов'язків, визнання наявності правовідносин, визнання їх відсутності тощо. Як свідчить практика правозастосування, необхідність підтвердження існування прав та обов'язків може спостерігатися у відносинах як між рівними суб'єктами, так і між суб'єктами, що перебувають у стані влади-підкорення. Тому визнання права є придатним для застосування і в приватноправових, і в публічно-правових відносинах і може служити способом вирішення як приватноправових, так і публічно-правових спорів [4, с. 82].

Як зазначає С. Н. Братусь, характерною рисою визнання права є те, що цей спосіб не створює нових матеріальних правовідносин [3, с. 70]. У цьому разі підтверджуються лише існуючі права та обов'язки.

Визнання права як спосіб захисту права найчастіше властиве захисту майнових прав. Підстави для висунення вимог про визнання права виникають тоді, відмічає О. П. Вершинін, коли наявність і зміст прав неоднаково усвідомлюється та оспорується суб'єктами матеріально-правових відносин [5, с. 17].

На думку деяких вчених, позов про визнання права може пред'являтися лише в тому разі, коли це право ще не порушене. Можливість бути пред'явленим на захист не порушених, а оспорюваних суб'єктивних прав, є характерною рисою визнання права, яке відрізняє його від інших способів захисту права [9, с. 131].

Дещо ширше коло підстав окреслює В. Л. Яроцький. Він відмічає, що необхідність висунення вимоги про визнання права може виникнути у зв'язку з порушенням, оспорюванням права та невизнанням права іншими особами [12, с. 144].

За загальним правилом, визнання права є засобом усунення невизначеності у відносинах між суб'єктами, створення необхідних умов для його реалізації та запобігання з боку третіх осіб дій, що перешкоджають його нормальному здійсненню. Таким чином, зазначений спосіб захисту застосовується тоді, коли як такого порушення права ще не-

має, але це право оспорується (чи існує реальна погроза) іншою особою. Як наслідок така ситуація ускладнює чи взагалі робить неможливим його використання [13, с. 302]. Тобто метою подання цього позову є усунення невизначеності в суб'єктивному праві, що належить особі, а також створення сприятливих умов для здійснення суб'єктивного права особою [7, с. 39].

Визнання права як засіб його захисту за самою своєю природою може бути реалізоване лише в юрисдикційному (судовому) порядку, а не шляхом здійснення позивачем будь-яких самостійних односторонніх дій [13, с. 302]. Наприклад, керуючись положеннями ст. 20 Господарського кодексу України, суб'єкт господарювання може довести в судовому порядку як про визнання наявності його права, так і про відсутність у третіх осіб майнових прав на окремо визначене майно. Така вимога позивача звернена не до відповідача, а до суду, який на підставі наданих позивачем доказів офіційно встановлює наявність або відсутність у нього спірного права [8, с. 142].

Звертаючись, наприклад, до господарського суду з вимогою про визнання права, суб'єкт господарювання (позивач) повинен довести наявність спірних матеріальних правовідносин і належність спірного права саме йому

(«активна легітимація»). Навіть важко уявити, як у разі звернення до суду з вимогою про визнання відсутності прав (очевидно, в іншій особі) суб'єкт господарювання легітимує себе як зацікавлену особу, оскільки легітимація є процесуальним засобом вираження юридичної зацікавленості [15, с. 80].

Разом із тим практика свідчить, що визнання в судовому порядку відсутності прав на майно в суб'єкта господарювання, який виступає позивачем у справі, як правило не залежить від бажання самого ініціатора, а є наслідком виявлення судом достовірних фактів по суті справи. Прикладом цього може бути таке судові рішення [1]. Постановою Вищого господарського суду України від 18.08.2011 р. у справі № 5015/413/11 за позовом Приватного підприємства «ТрастТер» (позивач) до Товариства з обмеженою відповідальністю Компанії «Лізинговий дім» (відповідач) про визнання права користування та зобов'язання не чинити перешкод у користуванні майном касаційну скаргу залишено без задоволення з таких причин. 11.03.2008 р. між сторонами укладено договір фінансового лізингу (оренди), за умовами якого відповідач (лізингодавець) передає лізингоодержувачу, а лізингоодержувач (позивач) отримує від лізингодавця

в платне користування на умовах фінансового лізингу майно (піввагони 4-вісні – 3). Термін дії договору встановлено з моменту сплати лізингоодержувачем першого лізингового платежу до 27.02.2013 р. За умовами договору лізингодавець має право односторонньо достроково припинити дію вказаного договору письмовим повідомленням, якщо лізингоодержувач не сплачує лізингові платежі упродовж двох чергових строків. А майно вилучається з користування лізингоодержувача у випадках одностороннього дострокового припинення дії договору, якщо лізингоодержувач не сплачує лізингові платежі впродовж двох чергових строків або більше, а також лізингоодержувач користується майном з порушенням умов договору або призначенням майна.

Відповідно до ст. 11 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) однією з підстав виникнення цивільних прав та обов'язків є договори та інші правочини [12, ст. 11]. За приписами статей 6, 627 вказаного Кодексу сторони є вільними в укладенні договору, виборі контрагента та визначенні умов договору з урахуванням вимог цього кодексу, інших актів цивільного законодавства, звичаїв ділового обороту, вимог розумності і справедливості. Статтею

628 Цивільного кодексу України унормовано, що зміст договору становлять умови, визначені на розсуд сторін і погоджені ними, та умови, які є обов'язковими відповідно до актів цивільного законодавства. Відповідно до ст. 629 зазначеного Кодексу договір є обов'язковим для виконання сторонами. За приписами ч. 4 ст. 179 Господарського кодексу України при укладенні господарських договорів сторони можуть визначити зміст договору на основі вільного волевиявлення, коли сторони мають право погоджувати на свій розсуд будь-які умови договору, що не суперечать законодавству. Згідно зі ст. 598 Цивільного кодексу України зобов'язання припиняється частково або в повному обсязі на підставах, встановлених договором або законом. Припинення зобов'язання на вимогу однієї із сторін допускається лише у випадках, встановлених договором або законом. Пунктом 3 ст. 651 Цивільного кодексу України передбачено, що у разі односторонньої відмови від договору в повному обсязі або частково, якщо право на таку відмову встановлено договором або законом, договір є відповідно розірваним. Тому у зв'язку з достроковим припиненням договору фінансового лізингу позивач передав, а відповідач прийняв піввагони 4-вісні, що

підтверджується актом прийому-передачі майна, підписаним обома сторонами, тобто, підписавши цей акт, сторони погодили той факт, що договір достроково припинено, а майно повернуто лізингодавцю.

У ході судового розгляду також встановлено, що вимога про визнання за позивачем права користування трьома залізничними піввагонами та зобов'язання відповідача не чинити перешкод позивачеві в користуванні переданим за договором фінансового лізингу не підлягає задоволенню з таких причин. Відповідно до ст. 391 Цивільного кодексу України вимагати усунення перешкод у здійсненні права користування та розпорядження своїм майном має право власник майна, тобто предметом негаторного позову (усунення перешкод в користуванні майном) є вимога володіючого майном власника, титульного володільця до інших осіб про усунення порушень його права власності, користування, що перешкоджають йому належним чином користуватися, розпоряджатися цим майном тим чи іншим способом. Підставою ж негаторного позову є належне право позивача користуватися і розпоряджатися майном та факти, які підтверджують дії відповідача у створенні позивачеві перешкод щодо здійснення ним

цих правомочностей. Враховуючи, що позивач не є власником або титульним володільцем спірного майна, відповідно він не має права на задоволення вказаної вимоги.

Разом із тим на практиці сторонами у спорі про захист прав можуть бути не лише суб'єкти господарювання, а й органи влади. Наприклад, В. Л. Яроцький пише, що в коло осіб, що мають право застосовувати такий спосіб захисту, як визнання права входять державні органи (суд, господарський, адміністративний і третейський суди), [12, с. 144]. У той же час О. П. Вершинін вважає, що визнання права є прерогативою владних органів. Визнання права самими суб'єктами, на його думку, є нормальною реалізацією прав та обов'язків, а не захистом права [5, с. 17].

У свою чергу Т. Е. Абова, навпаки, стверджує, що захист за допомогою визнання права здійснюється не тільки шляхом прийняття відповідним органом рішення про визнання наявності чи відсутності права в підприємства або організації, а й в претензійному порядку – шляхом визнання наявності або відсутності відповідних прав боржником [2, с. 121].

У більшості випадків вимога про визнання суб'єктивного права є необхідною передумовою

застосування інших способів захисту. Наприклад, щоб відновити положення, що існувало до порушення, чи примусити боржника до виконання обов'язку в натурі позивач повинен довести, що він має відповідне право, захисту якого він домагається.

Прикладом слугує судова практика [1]. Постановою Вищого господарського суду України від 22.08.2011 р. у справі № 10/46-10 за позовом Товариства з обмеженою відповідальністю «Лановецький елеватор» (позивач) до Товариства з обмеженою відповідальністю «Агро АГ» (відповідач) касаційну скаргу задоволено. Суть справи. Позивач посилається на те, що 01.03.2009 р. між сторонами було укладено договір № 23 про надання транспортно-експедиторських послуг з перевезення вантажів автомобільним транспортом у міжміському сполученні, згідно з яким позивач у межах даного Договору надає послуги відповідачу з організації перевезень вантажів автомобільним транспортом у міжміському сполученні, а відповідач зобов'язується вчасно, у терміни, обумовлені в кожному окремому випадку, здійснювати розрахунки з позивачем.

При розгляді справи по суті з'ясувалося, що договір не містить усіх реквізитів відповідача, а відповідальна посадова особа

відповідача, від імені якої підписано договір, заперечує свій підпис. Дійсно, у відповідності зі ст. 9 Закону України «Про транспортно-експедиторську діяльність» [10, ст. 9] істотними умовами договору транспортного експедирування є відомості про сторони договору: для юридичних осіб – резидентів України найменування, місцезнаходження та ідентифікаційний код в Єдиному державному реєстрі підприємств та організацій України. Проте при розгляді справи по суті судами встановлено, що позивач у квітні 2009 р. виконав автотранспортні послуги, що підтверджується товарно-транспортними накладними та подорожніми листами. Позивач надав відповідачу для сплати рахунок-фактуру, податкову накладну, акт здачі-прийняття робіт (надання послуг). Відповідач вказані документи не підписав і не повернув, рахунок не оплатив. Унаслідок чого виникла заборгованість перед позивачем у сумі 57759,74 грн.

При розгляді справи суди попередніх інстанцій не визнали товарно-транспортні накладні та подорожні листи як належні докази надання послуг з автомобільних перевезень. Однак колегія суддів Вищого господарського суду вважає такий висновок судів передчасним. У відповідності зі ст. 908 ЦК України,

яка кореспондується із ст. 307 ГК України, за договором перевезення вантажу одна сторона (перевізник) зобов'язується доставити ввірений їй іншою стороною (вантажовідправником) вантаж до пункту призначення в установлений строк та видати його уповноваженій на одержання вантажу особі (вантажоодержувачеві), а вантажовідправник зобов'язується сплатити за перевезення вантажу плату. Договір перевезення вантажу укладається в письмовій формі. Укладення договору перевезення вантажу підтверджується складенням перевізного документа (транспортної накладної, коносаменту або іншого документа, встановленого транспортними кодексами, статутами, тощо).

Згідно з ч. 3 ст. 9 Закону України «Про транспортно-експедиторську діяльність» факт надання послуги експедитора при перевезенні підтверджується єдиним транспортним документом або комплектом документів (залізничних, автомобільних, авіаційних накладних, коносаментів тощо), які відображають шлях прямування вантажу від пункту його відправлення до пункту його призначення. Тобто кожна товарно-транспортна накладна та подорожні листи є самостійними договорами перевезення вантажу в розу-

мінні ст. 908 ЦК України, ст. 307 ГК України, ст. 9 Закону України «Про транспортно-експедиторську діяльність». Відповідно до ст. 12 вказаного вище Закону клієнт (споживач послуг експедитора) зобов'язаний у порядку, передбаченому договором транспортного експедирування, сплатити належну плату експедитору, а також відшкодувати документально підтвержені витрати, понесені експедитором в інтересах клієнта в цілях виконання договору транспортного експедирування.

Вирішуючи справу по суті, суди виходили із загальних приписів статей 525, 526 ЦК України, а також ч. 1 ст. 193 ГК України, якою встановлено, що суб'єкти господарювання та інші учасники господарських відносин повинні виконувати господарські зобов'язання належним чином відповідно до закону, інших правових актів, договору, а за відсутності конкретних вимог щодо виконання зобов'язання – відповідно до вимог, що в певних умовах звичайно висуваються. Проте судам належало надати правову оцінку товарно-транспортним накладним як письмовій формі договору перевезення вантажу з огляду норм спеціального транспортного законодавства, встановлених, зокрема ст. 908 ЦК України, ст. 307 ГК України, ст. 916, 931

ЦК України, Правилами перевезень вантажів автомобільним транспортом в Україні.

Таким чином, розгляд судової практики свідчить, що суб'єкти господарювання широко використовують такий спосіб захисту прав та інтересів суб'єктів господарювання як визнання наявності або відсутності прав, передбачений ст. 20 ГК України. Підставами для застосування якого є порушення, оспорювання, невизнання права чи загроза вчинення таких

дій у майбутньому. При цьому не завжди ініціатор (позивач) в судовому порядку може довести наявність відповідного права на спірне майно, оскільки результатом судового розгляду може виявитися навпаки відсутність останнього у суб'єкта господарювання. Тому підготовка сторонами спору належної доказової бази є першочерговим завданням на шляху до захисту суб'єктами господарювання своїх прав та інтересів у судовому порядку.

Список літератури: 1. Архів вищого господарського суду [Електрон. ресурс]. – Режим доступу : <http://arbitr.gov.ua/doc.php>. 2. *Абова Т.Е.* Охрана хозяйственных прав предприятий / Т.Е. Абова – М. : Юрид. лит., 1975. – 216 с. 3. *Братусь С.Н.* Юридическая ответственность и законность / С.Н. Братусь – М. : Юрид. лит., 1976. – 215 с. 4. *Бринцев О. В.* Визнання права як спосіб захисту права / О. В. Бринцев // Вісник Хмельницького ін-ту регіон. упр. та права. – 2002. – № 2. – С. 81–83. 5. *Вершинин А.П.* Способы защиты гражданских прав в суде : дисс. в виде научн. докл.... д-ра юрид. наук / А.П. Вершинин – СПб., 1998. – 55 с. 6. Господарський кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. № 436 [Електрон. ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua>. 7. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України : у 2 т. – 3-є вид., перероб. і доп. / [за ред. О. В. Дзери (кер. авт. кол.), Н. С. Кузнецової, В. В. Луця]. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – Т. 1. – 832 с. 8. *Пігач Я.М.* Господарське законодавство : Навч. посіб. / Я.М. Пігач, Л.М. Труфанова – К. : Центр навчальної літератури, 2005. – 624 с. 9. *Прутика Д.М.* Науково-практичний коментар до цивільного законодавства України : в 4 т. – Т. 1 / Д.М. Прутика, В.Я. Карбань, В.Г. Ротань – К. – Севастополь : ін-т юрид. досліджень, 2000. – 944 с. 10. Про транспортно-експедиторську діяльність : Закон України від 01.07.2004 р., № 1955 р. [Електрон. ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua>. 11. *Тертишніков В.І.* Захист сімейних правовідносин в цивільному судочинстві / В. І. Тертишніков – Х., 1976. – С.9. 12. Цивільне законодавство України. – Ч. 1 : [підруч. для студентів юрид. спец. вищ. закладів освіти] / за ред. проф. Ч. Н. Азімова, доцентів С. Н. Приступи, В. М. Ігнатенка. – Х : Право, 2000. – 268 с. 13. Цивільне та сімейне право України: підруч. / за ред. Є. О. Харитонова, Н. Ю. Голубевої – К. : Правова єдність, 2009. – 968 с. 14. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р., № 435 [Електрон. ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua>. 15. *Щербина В. С.* Про форми захисту прав суб'єктів господарювання / В. С. Щербина // Українське комерційне право. – 2007. – № 8. – 80с.

ПРИЗНАНИЕ ПРАВА КАК СПОСОБ ЗАЩИТЫ ПРАВ СУБЪЕКТОВ ХОЗЯЙСТВОВАНИЯ Никитченко Н. В.

В статье проведен анализ применения на практике положений ст. 20 Хозяйственно-го кодекса Украины в части признания наличия или отсутствия прав как одного из способов защиты интересов субъектов хозяйствования, исследовано влияние последних на совершение правоотношений в сфере хозяйственной деятельности, а также с помощью анализа судебной практики сформулированы проблемные вопросы в этой области.

Ключевые слова: признание права, отсутствие прав, защита, субъекты хозяйствования.

**ACKNOWLEDGEMENT OF THE RIGHT AS THE WAY
TO PROTECT THE RIGHTS OF ECONOMIC AGENTS**
Nikitchenko N.V.

In this article applying in practice of the provisions of 20th Art. of the Economic Code of Ukraine in the context of the acknowledgement of the presence or absence of the rights as one of the ways to protect the interests of economic agents is analyzed, impact of the economic agents on the legal relations implementation in the sphere of economic activity is researched, as well as problems in this area are formulated through the analysis of judicial practice.

Key words: acknowledgement of the rights, absence of the rights, protection, economic agents.

Надійшла до редакції 15.09.2011 р.

УДК 349.2

В. О. Краєвська, канд. юрид. наук,
*викладач кафедри цивільного права та процесу
Луганський державний університет
внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка, м. Луганськ*

МЕХАНІЗМИ ПОДАЛЬШОГО ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗАЙНЯТОСТІ ВИВІЛЬНЕНИХ ПРАЦІВНИКІВ

Правовідносини щодо вивільнення працівників завжди пов'язані з несприятливими наслідками для господарської діяльності підприємства, установи, організації і, відповідно, залежать від волі їх власника або уповноваженого ним органу. А це, у свою чергу, дещо порушує загальні засади трудового законодавства України, які проголошують високий рівень умов праці та всіляку охорону трудових прав працівника.

Різним аспектам захисту інтересів працівників при їх вивільненні приділяли увагу у своїх працях Л. Вальрас, В. С. Ве-

недітков, М. І. Іншин, В. В. Лазор, Л. І. Лазор, П. Д. Пилипенко, С. М. Прилипко, Н. М. Хуторян, О. М. Ярошенко та ін. Проте в сучасному механізмі юридичного захисту інтересів працівників при вивільненні ще залишається низка не вирішених проблем, які потребують додаткового опрацювання.

Метою даної статті є розробка механізмів подальшого вдосконалення зайнятості вивільнених працівників.

Безперечно, поліпшення певних правових інститутів можливе тільки за наявності суттєвої нормотворчої підтримки,